

BATI COĞRAFYA GELENEĞİNDE KLASİK ÖNCESİ DÖNEM: BERNHARD VARENIUS VE IMMANUEL KANT

 Selim GÜNEŞ* Alpaslan ALİAĞAOĞLU**

ÖZET

Batı coğrafya geleneğinde Klasik Öncesi Dönem, coğrafya biliminin akademik temellerinin atıldığı dönemi ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı Klasik Öncesi Dönem'i Türkçe literatüre kazandırmak ve bu dönem içerisinde Varenius ve Kant'ın akademik coğrafyaya katkılarını ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yaşam öyküsü, kaynak tarama ve doküman inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Tüm yöntemlerde ikincil veriler kullanılmıştır. İngilizce ve Türkçe ders kitapları, Varenius ve Kant üzerine hazırlanmış incelemeler, biyografiler ve makaleler öncelikli olarak başvurulmuş kaynaklar olmuştur. Sonuçta görülmüştür ki 17. ve 19. yüzyılları içine alan, Keckermann ile başlayıp Kant ile sona eren bir Klasik Öncesi Dönem'in varlığı söz konusudur. Dönemin coğrafyacıları Antik Çağ felsefesi ve bilimleriyle Orta Çağ Doğu medeniyetlerinin bilimsel bilgilerine hakimdir. Varenius, dönemin coğrafi bilgilerini sistematik olarak tasnif etmiş ayrıca bölgesel bir inceleme örneği sunmuştur. Kant ise Modern Dönem'in bölgesel çalışmalarına zemin hazırlamış, mekânın algılanması üzerine fikirleriyle davranışsal coğrafyada zihin haritalarının gelişmesini etkilemiş, eleştirel felsefesi yoluyla eleştirel coğrafyanın kapılarını aralamıştır.

Anahtar Kelimeler: coğrafya, coğrafi düşünce, Klasik Öncesi Dönem, Bernhard Varenius, Immanuel Kant

The Pre-Classical Period in the Western Geographical Tradition: Bernhard Varenius and Immanuel Kant

ABSTRACT

In the Western geographical tradition, the Pre-Classical Period refers to the time when the academic foundations of the science of geography were established. The aim of this study is to introduce the Pre-Classical Period to the Turkish literature and to highlight the academic contributions of Varenius and Kant during this time. In this study, qualitative research methods such as life history, source review, and document analysis were used. Secondary data were used in all methods. English and Turkish textbooks, reviews prepared on Varenius and Kant, biographies, and articles were the primary sources consulted. Consequently, it has been determined that there exists a Pre-Classical Period spanning the 17th to 19th centuries, beginning with Keckermann and culminating with Kant. The geographers of this era were well-versed in the philosophical and scientific knowledge of Ancient times and the scientific knowledge of Eastern civilisations during the Middle Ages. Varenius systematically classified the geographical knowledge of the period and also presented an example of regional study. Kant, on the other hand, prepared the ground for the regional studies of the Modern Period, influenced the development of mind maps in behavioral geography with his ideas on the perception of space, and opened the doors of critical geography through his critical philosophy.

Key Words: geography, geographical thought, Pre-Classical Period, Bernhard Varenius, Immanuel Kant

* Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir / TÜRKİYE, selimgunes00@gmail.com

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Balıkesir / TÜRKİYE, alpaslan38ster@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf / Cite as: Güneş, S. & Aliagaoglu, A. (2025). Batı coğrafya geleneğinde Klasik Öncesi Dönem: Bernhard Varenius ve Immanuel Kant. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(49), 477-492. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1624589>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 21 Ocak / January 2025

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 3 Mayıs / May 2025

Giriş

Batı coğrafya geleneği, coğrafyanın üniversitelerde akademik bir bilim olarak ortaya çıktığı 18. yüzyıldan daha eskiye dayanmaktadır. İlk coğrafi düşünce ve çalışmalar olarak kabul edilebilecek örnekler Antik Çağ'da ortaya çıkmıştır. MÖ 9. yüzyılda yazılan Homer'in İlyada ve Odessa destanları bu anlamda coğrafyaya katkısı olan ilk yazılı eserler olarak kabul edilmektedir (Özgüç & Tümertekin, 2017; Aliagaoglu, 2024a). Sonraki yüzyıllarda doğrudan coğrafi çalışmaların yapıldığını söylemek pek mümkün olmamakla birlikte, dönemin filozof ve bilim insanları tarafından verilen eserler coğrafi gözlemleri de içinde barındırmaktadır. Anaksimandros, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar yeryüzündeki olayları açıklamaya çalışmışlar; Hekatus, Herodot, Eratosthenes, Strabon ve Ptolemaios gibi düşünürler ise bilinen dünya hakkında detaylı bilgileri ortaya koymuşlardır (Yavan, 2014). Bu çağda coğrafyada üç gelenek tespit edilmiştir: Topografik gelenek, matematik ve astronomik gelenek, teolojik gelenek (Unwin, 1992; Holt-Jensen, 2014; Yavan, 2014; Özgüç & Tümertekin, 2017; Aliagaoglu, 2024a). Topografik gelenek yeryüzünü üzerinde yaşayan insanlarla birlikte tasvir etme geleneğidir ve Hekatus, Herodot ve Strabon'un eserleri bu kapsamda değerlendirilmektedir (Aliagaoglu, 2024a). Matematik ve astronomik gelenek yeryüzünü ölçme ve haritalama ile göksel gözlem ve hesaplamaları içermektedir. Bu geleneği temsil edenler arasında Thales, Anaksimandros, Platon, Eratosthenes ve Batlamyus bulunmaktadır. Teolojik gelenek kapsamında değerlendirilebilecek Ksenofon, Empedokles, Sokrates, Platon ve Aristoteles'in fikirleri ise yeryüzündeki olayların ilahi sebeplere ve amaçlara bağlanarak açıklanmasına dayanmaktadır. Antik Çağ coğrafyacılarının son temsilcisi sayılabilecek Batlamyus'tan sonra coğrafi bilginin Batı'daki ilerleyişinin durduğu, 9. yüzyıl itibarıyla Doğu'da, özellikle İslam dünyasında¹ gelişmeye devam ettiği görülmektedir. Ardından 15. yüzyıl itibarıyla Avrupa'da keşif gezilerinin başlamasıyla coğrafi bilginin tekrar gelişme gösterdiği görülmektedir (Creswell, 2013). Rönesans olarak bilinen bu dönemde keşif gezilerinden gelen bilgilerin ve oluşturulan yeni haritaların etkisiyle Batı'da coğrafi bilgide büyük bir sıçrama gerçekleşmiştir. Rönesans döneminde coğrafya bir yandan bilinmeyen yerleri keşfetmek, oralar hakkındaki bilgileri tasvir etmek, haritalamak ve sömürgeleştirmek amacı taşıırken; diğer yandan evrenin ve kanunlarının açıklanması anlamına da gelmektedir (Holt-Jensen, 2014). Dolayısıyla modern astronomi, jeoloji, meteoroloji, botanik gibi bilimlerin ayırım yapılmadan coğrafya içerisinde ele alındığı anlaşılmaktadır. Takip eden yüzyıllarda Batı'da Aydınlanma Çağı ile coğrafya ve diğer bilimlerin modern akademik oluşumlarının tamamlandığı dönem başlamaktadır. 17. yüzyıl coğrafya biliminin diğer bilimlerden ayrılması fikrinin ilk ortaya atıldığı dönem olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Keckermann ve Varenus gibi isimler coğrafyanın sınırlarının belirlenmesinde öncü olmuşlar, Antik Çağ coğrafyasıyla modern coğrafyayı birbirine bağlayan nitelikte eserler ortaya koymuşlardır (Özgüç & Tümertekin, 2017). 18. yüzyıl coğrafyanın ilk kez filozof Immanuel Kant tarafından üniversitelerde ders olarak okutulmaya başlandığı yüzyıldır. Coğrafyanın üniversitelerde akademik bir bilim hâline gelmesi ise 19. yüzyıla denk gelmektedir. Carl Ritter ve Alexander von Humboldt bu yüzyılda modern coğrafyanın temellerini atan coğrafyacılar (Oğlalcı & Aliagaoglu, 2023). 1820'de Ritter Berlin Üniversitesi'nde ilk coğrafya profesörü olmuş, 1874'te ilk resmi coğrafya bölümleri kurulmuştur (Özgüç & Tümertekin, 2017). Coğrafya bilimi 20. yüzyıldan itibaren kurumsallaşan ve profesyonelleşen bir yapıya geçiş yapmıştır. Batı coğrafya geleneğinin modern temellerinde Avrupa etkisi görülürken geleneğin yaklaşık son 70 yılında Anglo-Amerikan etki görülmektedir (Yavan, 2014).

¹ Coğrafyanın burada gelişmesi fetihler, artan ticari faaliyetler, yöneticilerin ilmi çalışmaları desteklemesi, yabancıların etkisi, seyahatler, fiziksel coğrafi koşullar, hac seyahatleri ve şehirleşme gibi faktörlere bağlanmaktadır. Özellikle İbn Batuta, El İdrisi ve İbn Haldun öne çıkan başlıca isimlerdir (Aliagaoglu, 2024b).

Yukarıda tarihsel gelişimi anlatılan Batı coğrafya geleneğinde 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönem bu çalışmanın ele aldığı kısmı oluşturmaktadır. Bu tarihsel gelişim içerik bakımından çeşitli dönemlere ayrılarak da ele alınmıştır. İngilizce literatürde Hartshorne (1939), James (1972), Unwin (1992), Livingstone (1992), Holt-Jensen (2014), Livingstone (2018) bu ayrımı yapanlardan bazılarıdır. Türkçe literatürde ise Yavan (2014), Özgüç ve Tümertekin (2017) bu ayrımı yapmış; Oğlakçı ve Aliagaoglu (2023) ve Aliagaoglu (2024a) bazı dönemleri konu alarak detaylandırmışlardır. Bu çalışmada incelenen 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan dönem çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde isimlendirilmiş ve anlatılmıştır. Bu dönemi James (1972) *Klasik dönem* içerisinde değerlendirmiştir. Unwin (1992), kitabının *Coğrafyanın Resmi Bir Akademik Disiplin Olarak Ortaya Çıkışı* isimli bölümünde, *Varenius'tan Kant'a: Resmi Coğrafyanın Yeniden Ortaya Çıkışı* alt başlığıyla yine bu dönemi anlatmıştır. Unwin'in (1992) kullanımına çok benzer başlıkları Özgüç ve Tümertekin (2017) de kullanmıştır. Livingstone (1992) ilgili dönemi iki ayrı başlıkla ele almıştır: Varenius'u kapsayan *Coğrafya ve Bilimsel Devrim* ve Kant'ı kapsayan *Aydınlanma Çağında Coğrafya*. Holt-Jensen (2014), kitabının *Coğrafyanın Temelleri* isimli bölümünde *Orta Çağ ve Rönesans* başlığından sonra Varenius ve Kant'ın coğrafyaya katkılarını anlatmıştır. Livingstone (2018) Varenius ve Kant'tan bahsetmemekle birlikte dönemi *Kâğıttan Dünya ve Mekanik Evren* şeklinde isimlendirmiştir. Oğlakçı ve Aliagaoglu (2023) Varenius'u, Kant'ı ve ilgili dönemi *Klasik Coğrafya Dönemi* içerisine dahil etmiştir. Yavan (2014), Batı coğrafya geleneğini, literatürü özetleyebilecek nitelikte, dört dönemde ele almıştır: *Antik Coğrafya Dönemi*, *Klasik Coğrafya (Erken Modern) Dönemi*, *Modern Coğrafya Dönemi* ve *Çağdaş Coğrafya Dönemi*. Ancak Yavan'ın (2014) da belirttiği gibi bu dönemleri detaylandırmak ve başka ayrımlar yapmak da mümkündür. Nitekim Hartshorne'dan (1939) esinlenerek, Aliagaoglu (2024a) bir *Klasik Öncesi* dönemin varlığından söz etmiştir. Hartshorne (1939), *Modern Coğrafyada Pre-Klasik Dönem* başlığıyla, bu çalışmanın kapsadığı dönemi anlatmıştır. Çalışmanın devamında Hartshorne'un (1939) ayrımından yola çıkılarak dönem *Klasik Öncesi Dönem*² olarak isimlendirilmektedir. Türkçe literatürde, Batı coğrafya geleneğinde *Klasik Öncesi Dönem*in açıkça tanımlanmadığı ve Varenius ile Kant'ın katkılarının ayrıntılı olarak ortaya konulmadığı görülmektedir. Bu çalışma *Klasik Öncesi Dönem*'i Türkçe literatüre kazandırmayı ve bu dönem içerisinde Varenius ve Kant'ın akademik coğrafyaya katkılarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu dönemde coğrafyanın üniversitelerde akademik bir bilim olarak gelişmesine olanak sağlayan eserler ortaya çıkmıştır. Bu eserler elbette sadece Varenius ve Kant tarafından verilmemiştir ancak bu isimlerin çalışma ve düşünceleri akademik coğrafyaya dayanak olmuştur. Bu nedenle çalışmada Varenius ve Kant incelenmektedir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda şu sorular cevaplanmaya çalışılmaktadır:

- Batı coğrafya geleneğinde *Klasik Öncesi Dönem*'in sınırları ve genel özellikleri nelerdir?
- *Klasik Öncesi Dönem*'de coğrafya anlayışı nasıldır? Varenius ve Kant'ın yaşamı, eserleri ve coğrafyaya katkıları nelerdir?
- Varenius ve Kant'ın çağdaş coğrafya anlayışındaki yeri ve önemi nedir?

Çalışmanın takip eden bölümlerinde önce yöntem hakkında bilgi verilecek, ardından Varenius ve Kant'ın yaşamı ve eserleri anlatılacak, son bölümde ise *Klasik Öncesi Dönem* çerçevesinde bu kişilerin coğrafyaya katkıları tartışılacaktır.

² Hartshorne, 1939: 35'e bakınız.

Yöntem

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemlerinden yaşam öyküsü, kaynak tarama veya doküman inceleme yöntemleri kullanılmıştır. Yaşam öyküsü yöntemi ikincil veri kaynakları vasıtasıyla kişilerin yaşamlarının anlatılması için kullanıma uygun görülmektedir (Bulut, 2014). Kişilerin yaşamlarının dönüm noktaları esas alınarak vurgulanmak istenen özellik üzerinden anlatılmasıdır. Doküman inceleme yöntemi yazılı, sözlü, görsel tarihi kaynakların incelenmesini kapsar. Özellikle ulaşılması güç kişiler hakkında yazmak için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Kaynak tarama yöntemi ise kişi ve konular üzerine yapılmış daha önceki çalışmaların analizi ve araştırma amacı doğrultusunda kaynaklardan sınıflandırılarak yararlanılması sürecini ifade etmektedir. Google Scholar, YÖK Tez, YÖK Akademik, JStor gibi veri tabanlarından ele alınan dönem ve kişiler ile ilgili araştırmalara ulaşılmıştır. Coğrafya tarihi ve felsefesi üzerine yazılmış İngilizce ve Türkçe kitaplar, kişiler üzerine hazırlanmış araştırmalar ve makaleler öncelikli olarak başvurulacak kaynaklar olmuştur.

Bulgular

Bernhard Varenius'un Yaşamı ve Eserleri

Bernhard Varenius (çeşitli dillerde Bernhardus Varenius, Varen, Varenii şeklinde tanınmaktadır) 1622'de Hitzacker'de (Almanya) dünyaya geldi. Annesi Avrupa'da Reform hareketlerinde etkili bir ailedendi, babası ise bir papazdı (Schuchard, 2007b). Bir yaşında annesini kaybeden ve dört yaşına kadar doğduğu şehir Hitzacker'de yaşayan Varenius, babasının görevi nedeniyle 1627'de ailesiyle birlikte Uelzen'e taşındı (Lehmann, 2007). 1635 yılında babasını kaybettikten sonra ekonomik sıkıntılar çekmeye başladı ve hayatının sonuna kadar yoksulluk içinde yaşadı (Schuchard, 2007b). 1636'da Helmstedt Üniversitesine kaydoldu. Helmstedt'te daha çok Aristoteles'in doğa felsefesini esas alan hümanist bir eğitim gören Varenius, antik coğrafyacılar ve Philip Cluverius'un (1580-1622) eserleriyle burada tanıştı (Lehmann, 2007; Schuchard, 2007b). Dört yıl bu üniversitede öğrenim gördükten sonra 1640'ta Hamburg'a yerleşti. Hamburg Akademisches Gymnasium'a kaydoldu ve rektör Joachim Jungius (1587-1657) yönetiminde öğrenim gördü (Schuchard, 2007b). Jungius eleştirel bir eğitimi benimseyen ve öğrencilerine de bu yaklaşımı aşılayan bir bilim adamıydı (Lehmann, 2007). Varenius öğrenimi sırasında *De Definitione motus Aristotelica* (Aristoteles'in Hareket Tanımı Üzerine) isimli bir tez ortaya koydu. 1643'te Hamburg'dan ayrılıp, tıp eğitimi almak üzere Königsberg Üniversitesine kaydoldu fakat matematik öğretilmediği için buradaki eğitimden pek hoşlanmadı (Schuchard, 2007b). Buradaki iki yıllık öğrenimin ardından tıp eğitimini tamamlamak için 1645'te Hollanda'ya göç etti. Bu göçte Otuz Yıl Savaşları da etkiliydi. (Özgüç & Tümertekin, 2017). Önce Leiden Üniversitesi'ne geçti, ardından Amsterdam'a taşınarak bir yıl öğretmenlik yaptı. Tıp doktoru olduğu 1649 yılında *Descriptio regni Japoniae et Siam*'ı (Japonya'nın Siam Bölgesinin Tasviri) ve *Tractatus in quo agitur de Japone religione*'u (Japon Dininin Ele Alındığı Bir Bilimsel İnceleme) yayımladı. Başyapıtı olarak kabul gören *Geographia Generalis*'i ise 1650 yılında yayımladı ve kısa bir süre sonra hayatını kaybetti.

Orta Çağ'da Avrupa bilimsel açıdan karanlık dönem yaşanmış, burada coğrafya çalışmaları fakir kalmıştı. Yerküreyi tanımlamak için kozmografya kavramı kullanılmış, daha sonra bunlar coğrafi olarak tanımlanmıştı. Varenius 1650'de coğrafyayı kozmografyadan ayırmış, şekilsel olarak onun sınırlarını belirlemiştir. Aydınlanma çağında meydana gelen bilimsel gelişmelerin coğrafya ile bağlantısını kuran Varenius (Unwin, 1992), coğrafyayı tarif ederken, onu gök cisimlerinin ayrıntılı incelenmesinden ayrı tutmakta ve dünya ile ilgili olarak tanımlamaktadır.

Ailesinin geçmişinde dördü teoloji profesörü olmak üzere altı din adamı yetişmesine rağmen Varenius, bu geleneği kesintiye uğratarak tıp doktoru olmuş, matematik ve coğrafyaya yönelmiştir (Schuchard, 2007b). Akademik hayatının son kısmını altın çağını yaşayan Hollanda’da geçirmesine rağmen (Lüterci olduğu düşünülerek) profesör olarak işe alınmamış, bu nedenle ölümüne kadar maddi sıkıntılar içerisinde yaşamıştır (Vermij, 2007). Bir taraftan hayatındaki zorluklarla mücadele ederken diğer taraftan aldığı eğitim ve sıkı çalışması sayesinde ardında sekiz büyük eser bırakmıştır. Bu eserlerden ikisi coğrafya bilimine önemli katkılar sunmuştur: *Descripto Regni Japoniae et Siam* ve *Geographia Generalis* (Tablo 1).

Tablo 1: Bernhard Varenius’un eserleri (Lange, 1961; Warntz, 1989)

Eser İsmi	Yıl
De Definitione Motus Aristotelici (Aristoteles’in Hareket Tanımı Üzerine), Hamburg	1642
De Lineis Curvis, Imprimis De Sectionibus Conicis (Eğri Çizgiler Hakkında, Özellikle Konik Çizgiler Üzerine), Amsterdam	1648
Disputatio Medica Inauguralis De Febri İn Genere (Genel Ateş Üzerine Tıp Tezi), Leiden	1649
Tabulae Historiae Universalis (Evrensel Tarih Tabloları), Amsterdam	1649
Descripto Regni Japoniae Et Siam (Japonya’nın Siam Bölgesinin Tasviri), Amsterdam	1649
Tractatus İn Quo Agitur De Japone Religione (Japon Dininin Ele Alındığı Bir Bilimsel İnceleme), Amsterdam	1649
Geographia Generalis (Genel Coğrafya), Amsterdam	1650
Meditationes De Naturalibus Observationibus İn Variis Telluribus Partibus (Farklı Yerlerde Doğal Gözlemler Üzerine Düşünceler), Amsterdam	1650

Descripto Regni Japoniae et Siam, Japonya hakkında bilgiler içermektedir. Eser ilk kez 1649’da Amsterdam’da Elsevier Press tarafından, yayınevinin çeşitli ülkeleri tanıttığı bir serinin parçası olarak yayımlanmıştır (Lange, 1961). Varenius serinin diğer kitaplarından farklı olarak, sadece tasvir yapmamış, bilimsel bir yol izleyerek bilgileri tasnif etmiş ve kaynaklarını açıkça belirtmiştir (Reichert, 2007). Eser beş ayrı bölümden oluşmaktadır: (1) Japonya’nın bir tasviri, (2) J. Schouten’in Siyam tasvirinin Latince çevirisi, (3) Japon krallıklarında din üzerine bir bölüm, (4) Leo Africanus’tan Afrika’da din üzerine bazı alıntılar, (5) Devlet işleriyle ilgili “Dissertatio de Rebuspublicis in Genere” isimli kısa bir bölüm (Baker, 1955; Özgüç & Tümertekin, 2017).

Korografi³ özelliği taşıyan *Descripto Regni Japoniae et Siam* aynı zamanda Avrupa’da Japonya üzerine yazılmış ilk monografidir (Düchting, 2007). İlk olmasına rağmen sonraki yıllarda Avrupa’da Japonya üzerine benzer çalışmalar çoğaldığından az ilgi görmüştür. Eserde Japonya tasviri 28 alt başlığa ayrılmaktadır (Tablo 2). Varenius bu alt başlıkları ve eserin kalanının içeriğini oluştururken Japonya ve Siam Bölgesi’ne (bugünkü Tayland) hiç ayak basmamış, büyük ölçüde yazılı kaynaklardan faydalanmıştır. Bu yazılı kaynakları Reichert (2007) üç gruba ayırarak ele almıştır: (1) Japonya’yı içine alan coğrafya ve Asya çalışmaları, (2) Hristiyan misyonerlik çalışmalarına katılan (çoğunluğu Portekizlilerden oluşan) Cizvit yazarların raporları, (3) Japonya’daki VOC yetkililerinin raporları (VOC: Verenigde Oostindische Compagnie. İngilizce karşılığı United Netherlands Chartered East Indies Company olan kuruluş, 1602’de kurulan ve sömürge faaliyetlerini düzenleyen Hollanda merkezli uluslararası bir şirkettir). Varenius, Marco Polo’nun *Le divisament dou monde* (*Dünya’nın Tasviri*) isimli eserine atıfta bulunarak Japonya’nın eski adı ve kuzeyinde bulunan, Avrupalılar tarafından keşfedilmemiş toprakları hakkında bilgiler vermiştir (Reichert, 2007).

³ Korografi: Yer ve bölgelerin tasvir edildiği çalışma türü (Özgüç & Tümertekin, 2017)

Bunun yanında Jodocus Schouten'in Siam bölgesini tasvir ettiği eserini Latinceye çevirerek kitabının bir bölümü olarak yayımlamıştır. Bir diğer yazılı kaynak ise Hristiyan misyoner Cizvit tarikat mensuplarının gittikleri yerlerle ilgili raporları olmuştur. Varenus bu raporlardan Japonya ile ilgili olan kısımları eserinde kullanmıştır (Reichert, 2007). Son olarak VOC kuruluşunun ticaret ve sömürge faaliyetleri sırasında uzak doğuda seyahat eden tüccar, denizci ve bilim adamlarının raporları da Varenus'a Japonya konusunda kaynaklık etmiştir. Hollanda'nın VOC kuruluşunun merkezi ve yöneticisi konumunda olması Varenus'a bir avantaj sağlamıştır. Japonya'nın dışa kapalı yönetime sahip olduğu bir dönemde Avrupa'dan sadece Hollanda'ya kapılarını açık tutması Hollanda'yı Uzak Doğu hakkındaki bilginin merkezi konumuna getirmiştir (Vermij, 2007). Ayrıca ticari faaliyetler sırasında Amsterdam limanının kullanılması denizcilerin Uzak Doğu ile ilgili doğrudan gözlemlerinin Varenus'a sözlü kaynak oluşturmalarını sağlamıştır (Özgüç & Tümer, 2017).

Tablo 2: Descripto Regni Japoniae et Siam'ın alt başlıkları (Blanke, 2007)

1. Japonya'nın Konumu, Büyüklüğü, Organizasyonu ve İlk Japonya Raporları
2. Japonya'nın Toprak, Su, Dağ, Bitki ve Canlı Özellikleri
3. Japonya'da Yaşayanların Kökeni Üzerine
4. Japonya'nın Yüce Hükümdarı ve Dairi
5. Kubo'nun 1565'te Öldürülmesi ve 1573'e Kadar Halefleri
6. Mevcut Hükümdarın Kökeni
7. Hükümet Şekli Üzerine
8. Edo İmparatorluk Kalesi ve Diğer Kaleler
9. İmparatorun Saygınlığı ve Soyluların İmparatora Duyduğu Saygı
10. Rütbe Dereceleri
11. Soyluların Yıllık Geliri, İmparatorun Harcamaları, Nüfusun Kalanının Geliri
12. Evlilik ve Kadınların Yaşam Koşulları
13. Fuhuş ve Zina
14. Kadınların Sadakati ve Utanç Duygusu
15. Çocuk Yetiştirmek ve Miras
16. İmparator Chunagon'un Evliliğinde Olup Bitenlerin Anlatımı
17. Dairi'nin Eşleri ve Sütanne Seçimi İçin Olağan Prosedür
18. Yasaların Katılığı ve Suçlulara Verilen Cezalar Üzerine
19. Savunma Sistemi Üzerine
20. Japonların Erdemleri ve Kötü Alışkanlıkları
21. Halk Arasında İnsanların Onurlu ya da Utanç Verici Olarak Gördükleri Şeyler
22. Şehirler, Binalar ve Ev Eşyaları Hakkında
23. Japonlar Arasında Yeme ve İçme Hakkında
24. Giysiler Hakkında
25. Japonlar Arasında Bilimlerin, Serbest Sanatların ve El Sanatlarının Gelişimi
26. Ticaret Hakkında
27. Madeni Paralar Hakkında
28. Hastalıklar ve Cenaze Törenleri

Geographia Generalis ise Varenus'un kısa hayatındaki son ve en büyük eseridir. İlk baskısı 1650 yılında Amsterdam'da Elsevier Press tarafından yapılmıştır. Bu eserin içinde dönemin coğrafya biliminin tümünü kapsayan bir sınıflandırma bulunmaktadır. Varenus'a göre (2007), coğrafya genel ve özel coğrafya olarak çifttir. Genel coğrafya yeryüzünün genelini ele alan, alt inceleme alanlarına ayıran ve tanımlayan, bütün yerlere uygulanabilecek genel

kural ve ilkeler ortaya koyan bir bakış açısına sahiptir. Özel coğrafya iç bütünlüğe sahip bölgeleri incelemektedir. Ancak genel (sistematiik ya da konusal) ve özel (bölgesel) coğrafya birbirini tamamlayan niteliktedir. Sistematiik yaklaşım tek bir konunun bölgelere göre nasıl farklılaştığını ele alırken, bölgesel yaklaşım ele alınan bölgedeki bütün coğrafi konuları birlikte alan yaklaşımdır (Özgüç & Tümertekin, 2017: 87). Varenus sistematiik yaklaşımla ilgilenmiş, teori ve ilkeleri coğrafyaya kazandırmanın çabası içinde olmuştur. Çünkü O, coğrafyanın bilimsel olması arzusu içindeydi. Fakat istemese de bölgesel çalışmaların da farkındaydı. Coğrafyayı Strabon'a benzer biçimde faydalı bulmuş, fakat O, asker ve yöneticileri için değil, herkes için coğrafya yapmıştır (Unwin, 1992).

Coğrafyanın çift yönlü olduğu vurgusunu yapan ilk yazarın Varenus olup olmadığı tartışma konusudur. Kießling (1909), Varenus'un (Eratosthenes, Strabo, Batlamyus gibi) Antik coğrafyacılar ve (Aristoteles gibi) filozoflardan etkilendiğine değinmektedir. Özellikle Eratosthenes'in coğrafyada genel ve özel ayrımını (doğrudan bu şekilde olmasa da) yapan ilk kişi olduğunu belirterek bu fikrin Antik Çağ'dan 17. yüzyıla taşındığını, Varenus'un de bu ayırmadan haberdar olduğunu vurgulamaktadır (Kießling, 1909). Ek olarak Varenus, yaklaşık 300 farklı eserden alıntı yapmış ve Antik Çağ coğrafyacılarından Plinius, Seneca, Vitruvius ve Pomponius Mela'dan da isim vererek yararlanmışır (Schuchard, 2007a). Coğrafyadaki genel ve özel ayrımını, *geographia generalis* ve *geographia specialis/particularis* şeklinde 17. yüzyılda ilk yapanlar Paulus Merula (1558-1607) ve Bartholomäus Keckermann'dır (1572-1609) (Schuchard, 2007a). Ancak bu ayırım Antik çağdan beri (kozmografi ve korografi terimleriyle) yapıldığı için eski fikirlere yeni isimler kullanılması şeklinde de yorumlanmaktadır (Lehmann, 2007). Merula ve Keckermann dışında David Christiani (1610-1688), Philipp Cluverius (1580-1622), Abraham Golnitzius (öl. 1643) ve Nathanael Carpenter (1589-1628) da coğrafyayı çift yönlü ele almaktadır. Varenus'un özellikle isim vermeden Keckermann'a çok benzer bir içerik kullanması eleştiri konusu olmuştur (Büttner, 2001). Buna karşılık Keckermann'dan farklı ve özgün yanlarının bulunması nedeniyle kimi yazarlar tarafından eleştirilerin yersiz olduğu düşünülmektedir (Baker, 1955).

Genel coğrafya üç alt bölümden oluşmaktadır: Pars absoluta (matematiksel veya mutlak bölüm), kara kütleleri, akarsular, dünyanın biçimi, büyüklüğü ve hareketlerini ele almaktadır. Pars respectiva (izafî bölüm) gök olaylarının yeryüzündeki etkisi ile ilgili iken, Pars comparativa (karşılaştırmalı bölüm) yeryüzünün çeşitli kısımlarının karşılaştırılmasını kapsamaktadır. Bu bölümlerde toplam 40 alt başlık bulunmaktadır (Tablo 3).

Tablo 3: Geographia Generalis'te genel coğrafya tasnifi (Varenius, 2007)

GENEL COĞRAFYA	Mutlak	1. Giriş
		2. Geometrinin Bazı Temel Unsurları
		3. Dünya'nın Şekli
		4. Dünya'nın Boyutları ve Büyüklüğü
		5. Dünya'nın Hareketleri
		6. Dünya'nın Dünya Sistemindeki Yeri
		7. İçeriği ve Hammaddesi
		8. Yeryüzünün Sular Tarafından Bölünmesi
		9. Genel Olarak Dağlar
		10. Dağlar Arasındaki Farklar
		11. Ormanlar, Çöller ve Madenler
		12. Suların Sınıflandırılması
		13. Okyanus ve Denizler
		14. Deniz Hareketleri, Özellikle Akıntılar ve Gelgitler
		15. Nehirler
		16. İç Göller, Durgun Sular ve Bataklıklar
		17. Mineralli Sular
		18. Kurak Yerlerden Sulak Yerlere ve Ters Yönde Geçiş
		19. Atmosfer ve Hava
		20. Genel Olarak Rüzgarlar
		21. Rüzgarlar Arasındaki Farklar
	Görelî	22. Genel Olarak Kozmik İlişkiler Hakkında
		23. Enlem ve Kutup Yüksekliği Hakkında
		24. Dünya'nın Bölgelere Ayrılması Hakkında
		25. Günlerin Uzunluğu ve Dünya'nın İklim Bölgelerine Ayrılması
		26. Işık, Sıcaklık ve Mevsimler
		27. Gölgeler ve Dünya'nın Gölgelere Göre Sınıflandırılması
		28. Farklı Yerlerin Kozmik Özellikleri; Antioecis, Perioecis ve Antipodibus
		29. Farklı Konumlardaki Zaman Farkları
		30. Güneşin, Ayın vb. Farklı Doğuşları ve Diğer Olaylar
	Karşılaştırmalı	31. Yerlerin Coğrafi Boylamları
		32. Yerlerin Birbirine Göre Konumu
		33. Yerlerin Karşılıklı Uzaklığı
		34. Görünür Ufuk Hakkında
		35. Genel Denizcilik ve Gemi Tasarımı Hakkında
		36. Gemilere Yüklerin Yükleme Hakkında
		37. Denizciliğin I. Kısım (Yönlendirme) Hakkında: Mesafenin Tanınması
		38. II. Kısım Hakkında: Yönleri Tanımak
		39. III. Kısım: Histiodromi (Yelken Bilimi) veya Gemi Rotası Hakkında
		40. IV. Kısım: Seyir Hâlinde Geminin Konumu

Tüm bölümlerdeki 34 alt başlık matematik ve fiziki coğrafya konularını ele alırken, Karşılaştırmalı bölümün son 6 alt başlığı denizcilik konusunu ele almaktadır. Bu alt başlıklar bir çeşit uygulamalı coğrafya olarak değerlendirilmektedir (Baker, 1955). Eserde genel coğrafya detaylı bir şekilde açıklanırken, özel coğrafya detaylandırılmamakta, sadece konuya yaklaşımı alt başlıklarla şematize edilmektedir. Özel coğrafya 3 bölüme ayrılmaktadır: Karasal, Kozmik ve Beşerî. Bu bölümlerde toplam 28 alt başlık bulunmaktadır (Varenius, 2007). Burada Varenius bir yerin bölgesel incelemesinin nasıl yapılacağını bir şemasını ortaya koymaktadır; fakat bunun bir örneğini vermemektedir. Buna rağmen Baker (1955), Varenius'un daha önce yazdığı Descriptio Regni Japoniae et Siam eserinin bir özel coğrafya örneği olabileceğini vurgulayarak, işleniş sırası bakımından olmasa da konusal olarak benzerlikler olduğunu iddia etmektedir. Geographia Generalis'in girişinde özel coğrafya için ayrı bir eser yazacağını belirtmiş olsa da Varenius'un ömrü bunu gerçekleştirilmeye yetmemiştir.

Varenius, Geographia Generalis'te coğrafyayı Dünya'nın ve parçalarının (şekil, boyut, hareket gibi) sayısal özelliklerini öğreten karma matematiksel bir bilim olarak tanımlamaktadır

(Varenus, 2007). Bu tanıma ek olarak başkalarının coğrafyayı tek tek yerleri ve bölgeleri tanımlayan bir bilim olarak gördüğünü de belirtmektedir. Varenus'un coğrafya tanımında "öğreten" ifadesine dikkat çekmek gerekir zira Geographia Generalis'in üniversite öğrencilerine coğrafya öğretme gibi bir amacı da bulunmaktadır (Warntz, 1989). Eser bu yönüyle coğrafyayı öğretirken diğer taraftan genel bilimsel çerçevesini de çizmektedir. Geographia Generalis yayımlandığı tarihten itibaren büyük bir yankı uyandırmış ve birçok kez (1664, 1671, 1672 yıllarında) Latince baskıları yapılmıştır (Baker, 1955). Bunlara ek olarak 1672 yılında Isaac Newton (1643-1727) ve 1712 James Jurin (1684-1720) gibi isimler tarafından eklemeler yapılarak Cambridge' de yeniden basılmıştır (Lange, 1961).

Immanuel Kant'ın Yaşamı ve Eserleri

Avrupa'da aydınlanma düşünürleri arasında coğrafya dersi vermiş tek filozof olan Immanuel Kant 1724'te Königsberg'de dünyaya geldi. Esnaf bir baba ile ev kadını bir annenin oğluydu (Kuehn, 2011). Dindar bir aile olan Kantlar pietistlerden etkilenmişti ve babası lonca mensubu olduğu için yoksulluk çekmeden hayatlarını sürdürmüşlerdi. Zayıf ve hassas yapılı bir çocukluk geçiren Kant sekiz yaşında Collegium Fredericianum isimli okula başladı (Kant, 2003). Bu okulda, pietist yaklaşımla (Hristiyanlıkta ruhsal terbiye ve Tanrı'ya adanmışlık içeren bir yaklaşımla) din odaklı, yoğun bir eğitim aldı (Abat, 2001). Eğitimi sırasında iyi derecede Latince öğrendi, severek okuduğu antik yazarlarla burada tanıştı; özellikle teoloji, hukuk ve felsefe derslerinde başarılı bir öğrenci oldu (Kuehn, 2011). 1740'ta Königsberg Üniversitesi'ne Felsefe ve Doğa Bilimleri öğrencisi olarak girdi. Üniversite eğitiminde onun için en önemli şey dersleriydi. Matematik, fizik ve felsefenin yanında doğa bilimleri de ilgisini çekmeye başlamıştı. 1744'te bir kuyruklu yıldızın geçeceğinin tahmin edilmesi Kant'ın ilgisinin fizik ve doğa bilimlerine doğru yönelmesine sebep oldu. 1746'da babası öldü. Sonrasında Königsberg'den ayrılan Kant dokuz yıl özel öğretmenlik yaptı (Kant, 2003). Öğretmenlik yaparken 1749'da *Canlı Kuvvetlerin Doğru Ölçülmesi Üzerine Düşünceler* isimli kitabı yayımladı. 1754'te Königsberg'e döndükten sonra ise iki makale yayımladı: *Dünyanın Yörüngesinde Bir Değişim Olup Olmadığı Sorusunun Araştırılması* ve *Dünyanın Fiziksel Bakımdan Yaşlanıp Yaşlanmadığı Sorusu Üzerine*. 1755 yılında felsefe alanında *Ateş Üzerine Özlü Tefekkürler* teziyle doktora derecesini aldı ve *Metafizik Bilginin İlk İlkelerinin Yeni İzahatı* teziyle üniversitede ders verme hakkına sahip oldu (Kuehn, 2011). Aynı yıl *Genel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı* kitabını yayımladı. Üniversitede kadrosuz dersler vermeye devam ederken, 1756 yılında Lizbon depremi üzerine üç, Batı rüzgarları üzerine bir yazı yayımladı (Kuehn, 2011; Richards, 1974). Coğrafya biliminin ilerlemesine büyük katkısı olan Fiziki Coğrafya derslerini 1756-1796 yılları arasında verdi (Özgüç & Tümertekin, 2017). 1770 yılında Königsberg Üniversitesi'nin Metafizik Kürsüsüne profesör olarak atandı (Abat, 2001). Bu tarihten itibaren tam on yıl eser vermedi ve kendini yeni felsefi düşüncesine adadı. 1781'de sessizliğini bozarak büyük üne kavuşmasını sağlayan, felsefe tarihinde çok önemli bir yere sahip olan *Saf Aklın Eleştirisi* kitabını yayımladı (Kerimoğlu, 2016; Kuehn, 2011; Kant, 2003). 1786'da çalıştığı üniversiteye rektör olarak atandı. 1796'da son dersini verdi ve 1800 yılında son yayını yapana kadar çalışmaya devam etti. Sağlık sorunları nedeniyle son yıllarını yatakta geçirdi ve 1804'te hayatını kaybetti.

Ardında bıraktığı eserlerin kaynakçası 23 sayfa, 483 başlıktan oluşmaktadır (Kuehn, 2011). Bu eserlerin tamamı *Gesammelte Schriften* ismiyle 22 cilt hâlinde Berlin'de basılmıştır (Özgüç & Tümertekin, 2017). Eserlerinden 9 tanesinin coğrafya ile ilgili olduğu değerlendirilmektedir (Tablo 4). Bunlardan sadece *Fiziki Coğrafya* adlı eseri kitap özelliği taşımaktadır; diğerleri makale ve ders duyurusuna ek yazılardan oluşmaktadır.

Tablo 4: Immanuel Kant'ın coğrafya üzerine eserleri (Richards, 1794)

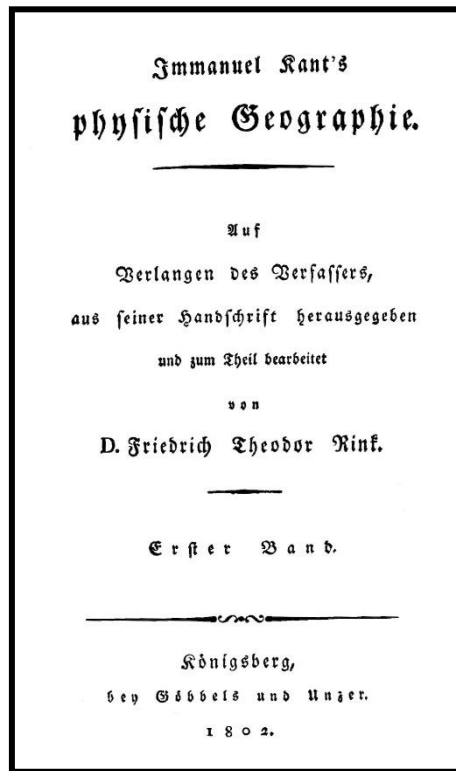
Eser İsmi	Yıl
Von den Ursachen der Erderschütterungen bei Gelegenheit das Unglücks, welches die westliche Lander von Europa gegen das Ende des vorigen Jahres betroffen hat (Lizbon Depreminin Nedenleri ve Etkileri Üzerine)	1756
Geschichte und Naturbeschreibung der merkwürdigsten Vorfälle des Erdbebens, welches an dem Ende des 1755 sten Jahres einem großen Theil der Erde (1755'in Sonunda Dünyanın Büyük Bir Bölümünü Vuran Depremin İlginç Olaylarının Tarihsel ve Doğal Anlatımı)	1756
Fortgesetzt Betrachtung der seit einiger Zeit wahrgenommenen Erdeschütterungen (Bir Süredir Hissedilen Depremlerin Gözlemlenmeye Devam Edilmesi)	1756
Neue Anmerkungen zur Erläuterung der Theorie der Winde (Rüzgar Teorisini Açıklayan Yeni Notlar)	1756
Entwurf und Ankündigung eines Collegü der physischen Geographie nebst den Anhang einer kurzen Betrachtung über die Frage: Ob die Westwinde in unsern Gegenden darum feucht seien, weil sie über ein Grobes Meer streichen (Fiziki Coğrafya Ders Taslağı Duyurusu ile Bölgelerimizdeki Batı Rüzgarları Dalgalı Bir Denizi Süpürdüğü İçin mi Nemlidir? Sorusunun Kısa Bir Değerlendirmesi)	1757
Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbenjahre von 1765-66 (1765-66 Kış Yarıyılı Derslerinin Organizasyonuna İlişkin Rapor)	1765
Von den verschiedenen Racen der Menschen: zur Ankündigung der Vorlesungen der physischen Geographie im Sommerhalbenjahre (Farklı İnsan Irkları Üzerine: Yaz Yarı Yılı Fiziki Coğrafya Dersleri Duyurusu)	1775
Über die Vulkane im Monde (Aydaki Volkanlar Üzerine)	1785
Physische Geographie (Fiziki Coğrafya)	1802

Physische Geographie (Fiziki Coğrafya) eseri, 1802 yılında yayımlanmıştır. Kant'ın kırk yıl boyunca verdiği derslerde kullandığı kendi ders notlarından Friedrich Theodor Rink (1770-1821) tarafından derlenerek oluşturulmuştur (Şekil 2). Bu notları kitap olarak yayımlama fikri daha önce öğrencileri tarafından hayata geçirilmeye çalışılmış, ancak Kant bunu hoş karşılamamıştır (Hartshorne, 1939). Kitabın yayımlandığı yıllarda Kant'ın akıl sağlığı yerinde olmadığı için onun kontrolünden geçmeden yayımlanmıştır (Hartshorne, 1958). Aslında ders taslaklarını yayımlarken bu disiplinin bilgilerinin dağınıklığından, toparlanıp bir ders kitabı oluşturulması gerektiği fikrinden söz etmektedir (Naragon, 2023). Ancak bunu gerçekleştirememiştir. Dersin adı modern anlamda kullanılan fiziki coğrafyadan farklı bir anlam taşımaktadır. Bu derste insan toplulukları, ırklar ve fiziki aktiviteleri ile tüm doğal koşullar ele alınmıştır (Holt-Jensen, 2014). Doğal koşulların daha fazla yer kapladığı düşünülse de Kant'ın Fiziki Coğrafyası amaç ve içerik bakımından *insan merkezli* olarak anılmaktadır (Hartshorne, 1939; Özgüç & Tümer, 2017). Kant'ın dersleri üniversitelerde verilen ilk coğrafya dersi olması ve coğrafyayı bilimsel temele kavuşturması bakımından ayrıca bir öneme sahiptir (Tekeli, 2010). Yine Kant, coğrafi bilginin doğası hakkında önemli katkılar yapmıştır. O, tarih ve coğrafyayı diğer bilimlerden ayırmıştır. Diğer bilimler konusal olarak çalışırken, yani gerçeğin hangi parçasını işleyeceklerine bakarlarken, coğrafya ve tarih için metod önemlidir, yani tarih ve coğrafya nasıl sorusuna cevap ararlar. Yani mekânla ilişkili her şeyin coğrafyası yapılabilmektedir, bu konuda sınır yoktur. Tarih de aynı özelliğe sahiptir. Zamansal olan her şeyin tarihi yapılmaktadır (Özgüç ve Tümer, 2017). Ancak bugün sosyolojinin de aynı özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Kant'ın zamanında gelişme göstermemiş sosyoloji her konuyu çalışmaktadır.

Kant'ın coğrafya anlayışı da ders verdiği süreç boyunca şekillenmiş ve eleştiri temelli eserlerini vermeye başladığında son hâlini almıştır. Ders taslaklarında coğrafyayı gelecekte

fiziki, ahlaki ve politik coğrafya bölümleriyle ele alacağını da eklemektedir (Naragon, 2023). İlk yıllarda doğal sistemler üzerine yoğunlaşırken, sonraları coğrafyanın ahlaki ve siyasi yönünü güçlendirmeyi hedeflemiş ancak buna vakit ayıramadığı için gerçekleştirememiştir (Hartshorne, 1939). Kant'a göre Fiziki Coğrafya, deneyimlerimizin sahnesi olan Dünya'yı kapsarken, Dünya ile ilgili bilgilerimizin ilk kısmını oluşturmaktadır (Hartshorne, 1939; Özgüç & Tümertekin, 2017). Kant'ın coğrafya tanımı ise doğanın ve yeryüzünün tasviri üzerine yoğunlaşmaktadır (Schaefer, 1953). Coğrafyayı evrensel bir felsefe ve dünya hakkında faydalı bilgileri aktarmanın bir yolu olarak da görmüştür (Clewis, 2018). Fiziki Coğrafya ders notları ve coğrafya ile ilgili diğer çalışmalarında, konuyu gelişmiş ve organize bulmadığından çok çeşitli materyalleri birleştirerek düzenlemeye büyük önem vermiştir. Bu çalışmalarını hazırlarken faydalandığı yazarlar arasında Varenius (1622-1650), Johan Lulofs (1711-1768), Philippe Buache (1700-1773), Torbern Bergman (1735-1784), Comte de Buffon (1707-1788) ve Anton Friedrich Büsching (1724-1793) gibi isimler bulunmaktadır. Varenius, Lulofs ve Bergman genel coğrafyayı merkeze alırken, Kant (kısmen onlara bağlı kalsa da) farklı olarak özel coğrafyayı savunmaktadır (Hartshorne, 1939). Livingston'a (1992) göre Kant'ın Fiziki Coğrafyasının içeriğinden çok coğrafyayı teolojik bilgidan ayırması tartışılmalıdır. Ona göre Fiziki Coğrafya dersi ve kitabının içeriği dönemin coğrafya anlayışının bir derlemesidir; buna karşılık Kant'ın doğal olayların sebeplerini teolojik kökenlerden ziyade doğada araması bundan daha önemlidir. Ayrıca Creswell'e (2013) göre çalışmalarında insan odaklı olması yönüyle Kant bir hümanisttir.

Şekil 1: Kant'ın Fiziki Coğrafyası'nın kapak sayfası (Naragon, 2023)

Kant sadece coğrafya çalışmalarında değil tüm felsefesinde mekâna özel bir önem vermiştir. Kant'ın mekân anlayışı Leibniz'in göreceli mekân anlayışıyla Newton'un mutlak mekân anlayışı arasında bir yol arayışını göstermektedir. Kant'a göre mekân, nesnel veya gerçek değildir, saf bir sezgidir, öznel ve idealdir (Tekeli, 2010). Kant'a göre mekân algısı ampirik bilgilerden ibaret değildir ve mekâna ait elde edilen tüm bilgiler bir çeşit zihin haritası vasıtasıyla bütünleştirilir (Richards, 1974). Kant insanın ampirik bilgilerini ikiye ayırmaktadır:

Kavramlara dayanan *mantıksal* sınıflandırma, zaman ve mekâna dayanan *fiziksel* sınıflandırma. Mantıksal sınıflandırmada Linnaeus'un ki gibi doğa sistemi, fiziksel sınıflandırmada ise doğanın tasviri elde edilir (Özgüç & Tümerterkin, 2017). Fiziksel sınıflamada coğrafya mekânı, tarih ise zamanı kapsamaktadır. Tarih mekânda gerçekleşeceği için tüm bilginin temelini coğrafya oluşturmaktadır (Creswell, 2013). Kant mekânı önemseme fikrini daha ileri taşıyarak mekânla ilişkili sosyal sonuçlar çıkarmakta, dini bilginin mekândan etkilendiğini, mekânsal farklılıklardan kaynaklanan değişikliklere uğradığını öne sürmektedir (Hartshorne, 1939). Coğrafya biliminde Kant'ın mekân ve coğrafya anlayışı üzerine inşa edilen fikirler ölümünden sonra etkili olmaya başlamıştır. Kant'ın gerçeklik parçalardan değil, bütünden elde edilir fikri bölgesel coğrafyaya işaret eder. O'na göre bölgeler tek veya eşsiz, iç bütünlüğe sahip alanlardır. Yani, coğrafya idiografiktir. Tekeli'ye göre (2010), Kant'ın bu yöndeki etkisi 20. yüzyılın ilk yarısında önemli olmuş, buna bağlı olarak coğrafyayı bölgesel bakış açısıyla ele alan üç kuşak Kantçı ortaya çıkmıştır. Bunlardan, Carl Ritter birinci kuşak Kantçıdır. Hettner ve Vidal De La Balache ikinci kuşak Kantçı iken, David Sack günümüze yakın son kuşak Kantçıdır. Yine Kant'ın eleştirel felsefesi eleştirel coğrafya akımının gelişmesine de zemin hazırladığı düşünülmektedir (Özgüç & Tümerterkin, 2017; Tekeli, 2010).

Sonuç

Batı'da coğrafi keşiflerin ve Doğu'dan sağlanan bilgi akışının etkisiyle Rönesans ve Aydınlanma hareketi başlamıştır. Bu hareketin temelinde coğrafi keşifler olduğu için aslında dönem boyunca coğrafyaya hep özel bir önem verilmiştir (Özgüç & Tümerterkin, 2017). Dünya'nın şeklinin ispatı ve yeryüzünün en doğru şekilde haritalanması, güneş sisteminin keşfi, farklı kültürlerin tanınması gibi birçok gelişme bunun göstergesidir. Batı'daki tarihsel gelişimi içerisinde coğrafya biliminin akademik temelleri böyle bir bilimsel atmosferde atılmıştır. Bu dönemin coğrafyacılarının en önemli özelliği Antik Çağ felsefesi ve bilimleriyle Orta Çağ Doğu medeniyetlerinin bilimsel bilgilerine hâkim olmalarıdır. Ayrıca keşif gezileri yazarlara gidip görmedikleri yerler hakkında doğru bilgilere ulaşma imkânı sağlamıştır. Elde edilen bilgileri kullanıma hazır hâle getirmek ve mantıksal ispatlarını sunmak en önemli bilimsel faaliyetler arasında görülmüştür. Daha profesyonel olan Klasik ve Modern döneme hazırlık şeklinde anlaşılabilecek bu dönemin, Hartshorne'un (1939) yaptığı gibi Klasik Öncesi Dönem şeklinde ayırt edilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Klasik Öncesi Coğrafya Dönemi, Antik Coğrafya ile Klasik Coğrafya Dönemleri arasında geçiş özelliği taşımaktadır ve bunlardan açıkça farklılıklar göstermektedir. Klasik Öncesi Dönem'i, coğrafyadaki genel ve özel ayrımını yapan ilk kişi olan Keckermann ile başlatıp Modern Coğrafyanın felsefi temelini atan Kant ile bitirmek yerinde olacaktır. Dönemin coğrafyacılarının çoğu bilimsel bir amaçla değil, pratik faydaları nedeniyle coğrafyayla ilgilenmişlerdir. Özellikle 17. ve 18. yüzyıldaki keşif ve araştırma gezileri aynı zamanda sömürge faaliyetlerinin yürütülmesi anlamına da gelmekteydi. Ayrıca coğrafya, tarih biliminin anlaşılmasına yardımcı bir alan olarak algılanmaktaydı. Yine dönemin yazarları coğrafyada sosyal ve doğal coğrafyanın karşılıklı nedensel ilişkilerle birbirine bağlı olduklarını düşünmüşlerdir (Hartshorne, 1939).

Dönemin en önemli isimlerinden biri olan Varenius, coğrafya bilimini sistematik olarak tasnif etmiş, ayrıca bölgesel bir inceleme örneği sunmuştur. Varenius coğrafyanın matematiksel yönünü öne çıkararak kanunlar üzerinde duran bir yapıda olması gerektiğini savunmakta, buna karşılık bölgesel yönünü de ihmal etmemektedir. Coğrafyanın evrensel yasalar üreten yönünün güçlendirilmesi çağrısında bulunmaktadır (Unwin, 1992). Bu da Modern Coğrafya Dönemi'ndeki pozitivist yaklaşıma benzer bir bilim anlayışıyla, nomotetik bilim çerçevesine uygun düşmektedir. Bu yönüyle coğrafyada sayısal devrimi Varenius ile başlatmak gerekmektedir. Geographia Generalis'te uygulanan coğrafyayı ikiye ayırma eğiliminin dönemin geneline hâkim olduğu görülmektedir. Varenius'a benzer şekilde pek çok yazarın

coğrafyayı ikili bir yapıda ele almasından bunun o dönem için sıkça başvurulmuş bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır. Eserdeki genel coğrafya sınıflandırması bugün varlığını sürdüren birçok alt bilim dalının doğuşuna sebep olmuştur. *Geographia Generalis*'in kırk bölümünde Kopernik, Kepler, Galileo ve Descartes'ın teorik çalışmaları ilk kez bir incelemede uygulanmıştır (Warntz, 1989). Ayrıca Varenius, eserinde coğrafya bilimini diğer bilimlerden ayırarak genel prensiplerini ve yöntemini ortaya koymaktadır. Eserin geneli için bir fiziki coğrafya çerçevesi sunduğu yorumları getirilmiş olsa da özel coğrafya şemasında insan topluluklarıyla ilgili alt başlıklara da yer verilmesi coğrafyanın bütününe beşerî özellikleri de dâhil ettiğini göstermektedir. Varenius'un nedensellik üzerinde durması ve Tanrı'ya atıfta bulunarak salt tasvir yapan önceki çalışmalardan farklı görülmesiyle büsbütün dinden arınmış bir coğrafya bilimi ortaya koyduğu düşünülmektedir (Thanasakis, 2006). Fakat eserlerinde sıklıkla Tanrı ifadesi geçmesi, çeşitli kültürlerin dinleri üzerine yazması ve ailesinden gelen bir teolojik geleneğe sahip olması nedeniyle bu görüş gerçekçi görünmemektedir.

Kant ise Varenius'tan da faydalanarak hazırladığı ders notlarıyla çalıştığı üniversitede kırk yıl coğrafya dersleri vermiştir (Hartshorne, 1939: 38). Bununla birlikte Koriolis Kuvveti kavramını açıklığa kavuşturmuş, Avrupa'da etkili olan rüzgârları ve depremleri açıklamaya çalışmıştır. Fiziki coğrafya kavramının içine yeryüzünün bir parçası olarak insanı da dâhil ederek bir coğrafya çerçevesi çizmiştir. Aslında Kant insanı sadece yeryüzünün kapsadığı özelliklerden biri olarak değil, aynı zamanda yeryüzündeki değişimleri etkileyen beş temel etmenden biri olarak görmektedir (Hartshorne, 1939). Buna rağmen teolojik bilginin mekândan etkilendiğine dair fikirlerinde çevresel determinizm sezilmektedir. Kant için coğrafya, dünyayı anlamada birleştirici bir araçtı (Livingstone, 1992). Yerlerin biricikliği üzerinde durarak bölgelerin analizinin yapılmasını, alansal farklılaşmanın coğrafyanın özünü oluşturduğunu, modern tabirle coğrafyanın idiografik olması gerektiğini savunmaktaydı. Zaten bu yönüyle Schaefer (1953) onu istisnacılığın babası olarak görmektedir. Günümüzde bölgesel coğrafya olarak bilinen yaklaşımın uygulaması ilk coğrafi çalışmalara kadar gitse de felsefi temelleri Kant'a dayanmaktadır. Bununla birlikte eleştirel felsefeyi başlatmasıyla eleştirel coğrafyanın gelişmesine de imkân sağlamıştır. Kantçı çizgi olarak görülen ve Kant'ın felsefi görüşleri esas alınarak yapılan coğrafya araştırmaları üçüncü nesliyle Çağdaş Coğrafya Dönemi'nde yerini almıştır. Yavan (2014), Kant'ın coğrafya bilimine üç katkısı olduğunu belirtmektedir: Birincisi, mekân ve zamana özel bir önem atfetmesi neticesinde bölgesel coğrafyanın ontolojik ve teorik temelini atması. İkincisi, coğrafyayı fiziki, matematik, siyasi, ticari, ahlaki ve dini coğrafya gibi alt alanlara ayırması. Üçüncüsü, coğrafyayı kozmografya, korografya ve topografya şeklinde ayırarak bilimsel anlamda sınırlarını çizmesi. Burada üçüncü maddede bir düzeltme yapmak gerekmektedir. Kant'a göre bir yerin tasviri topografya, bir bölgenin tasviri korografya, tüm dünyanın tasviri ise coğrafyadır (Hartshorne, 1939). Bu nedenle kozmografya (tüm evrenin anlatımı) terimi yerine coğrafya terimini kullanmak gerekmektedir. Kant'ın coğrafyaya katkısı olan bu üç maddeye iki madde daha eklemek mümkündür. Kant'ın mekânı ön plana alışı ve mekân anlayışında algılamaya yaptığı vurgu ile davranışsal coğrafyada zihin haritalarının gelişmesi dördüncü madde olarak; eleştirel felsefesi yoluyla eleştirel coğrafyanın gelişmesine öncülük etmesi beşinci madde olarak eklenebilir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abat, U. Y. (2001). *Immanuel Kant'ın felsefesinde "mekan ve zaman"*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aliağaoğlu, A. (2024a). Batı coğrafya geleneğinde Antik Dönem, erken coğrafyalar. *Turkish Studies*, 19(1), 381-394.
- Aliağaoğlu, A. (2024b). Araplarda coğrafya: Coğrafi düşüncenin gelişme nedenleri ve bazı coğrafyacılar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(47), 489-508.
- Baker, J. N. L. (1955). The geography of Bernhard Varenius. *Transactions and Papers (Institute of British Geographers)*, (21), 51-60.
- Blanke, H. W. (2007). Knowledge and the transfer of knowledge in polyhistory. A case study: Bernhard Varenius' description of the Kingdom of Japan (1649). M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenius (1622-1650) içinde* (164-187. ss.), Brill Press.
- Bulut, S. (2014). Yaşam öyküsü araştırması. *Journal of Human Sciences*, 11(1), 880-895.
- Büttner, M. (2001). Begründung der wissenschaftlichen Geographie durch Bernhard Varenius (1622-1650)? Gedanken zu den Defiziten der Varenius-Forschung aus Anlaß des Varenius-Jahres 2000. *Berichte zur Wissenschaftsgeschichte*, 24(4), 237-254.
- Clewis, R. R. (2018). Kant's physical geography and the critical philosophy. *Epoché: A Journal for the History of Philosophy*, 22(2), 411-427.
- Creswell, T. (2013). *Geographic thought: A critical introduction*. Wiley-Blackwell.
- Düchting, R. (2007). The Descriptio Regni Japoniae in the literary tradition of European 'descriptiones'. M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenius (1622-1650) içinde* (145-161 ss.), Brill Press.
- Hartshorne, R. (1939). The nature of geography: A critical survey of current thought in the light of the past. *Annals of the Association of American Geographers*, 29(3), 173-412.
- Hartshorne, R. (1958). The concept of geography as a science of space, from Kant and Humboldt to Hettner. *Annals of the Association of American Geographers*, 48(2), 97-108.
- Holt-Jensen, A. (2014). *Coğrafya: Tarihi, felsefesi ve temel kavramları*. (Çev: E. Bekaroğlu, Ö. F. Anlı, H. Turut, S. Tuysuz), İdil Yayıncılık.
- James, P. E. (1972). *All possible world, a history of geographical ideas*. Oddysey Press.
- Kant, I. (2003). *Evrensel doğa tarihi ve gökler kuramı*. (Çev: S. Selvi), Morpa Kültür Yayınları.
- Kerimoğlu, N. (2016). *Felsefenin kısa tarihi*. Kamer Yayınları.
- Kießling, M. (1909). Varenius und Eratosthenes. *Geographische Zeitschrift*, 15(1), 12-28.
- Kuehn, M. (2011). *Immanuel Kant*. (Çev: B. O. Doğan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lange, G. (1961). Summary: The writings of Varenius (a critical collective bibliography). *Erdkunde*, 15(1), 1-18.
- Lehmann, K. (2007). The formative years of Bernhard Varenius. M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenius (1622-1650) içinde* (59-90. ss.), Brill Press.
- Livingstone, D. N. (1992). *The geographical tradition*. Blackwell.

- Livingstone, D. N. (2018). Coğrafyanın kısa bir tarihi. (Çev: N. Yavan, C. K. Anlı), *International Journal of Geography and Geography Education*, (38), 311-317.
- Naragon, S. (2023). *Kant in the classroom*. Materials to aid the study of Kant's lectures. <https://users.manchester.edu/facstaff/ssnaragon/kant/Lectures/lecturesListDiscipline.htm#geography>
- Oğlakcı, B. & Alişaoğlu, A. (2023). Batı coğrafyasında Klasik Dönem: Alexander von Humboldt ve Carl Ritter. *Turkish Studies - Social Sciences*, 18(2), 489-510.
- Özgüç, N. & Tümertekin, E. (2017). *Coğrafya: Geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar*. Çantay Kitabevi.
- Reichert, F. (2007). The sources of the Descriptio Regni Japoniae, M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenus (1622-1650) içinde* (119-144. ss.), BRILL.
- Richards, P. (1974). Kant's geography and mental maps. *Transactions of the Institute of British Geographers*, (61), 1-16.
- Schaefer, F. K. (1953). Coğrafyada istisnacılık: Metodolojik bir inceleme. (Çev: Y. Suat, E. Bekaroğlu), Y. Arı (Ed.), *20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi içinde* (127-156. ss.), Çizgi Kitabevi.
- Schuchard, M. (2007a). Notes on Geographia Generalis and its introduction to England and North America. M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenus (1622-1650) içinde* (227-237. ss.), Brill Press.
- Schuchard, M. (2007b). Varenus and his family: A dynasty dedicated to scholarship and rooted in christian philosophy. M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenus (1622-1650) içinde* (11-26. ss.), Brill Press.
- Tekeli, İ. (2010). Mekan anlayışında ve coğrafyada Kant'çı çizginin gelişmesi. *Mekansal ve toplumsal Olanın Bilgibilimi Yazıları içinde* (51-68. ss.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Unwin, T. (1992). *The place of geography*. Longman.
- Varenus, B. (2007). Appendix: Extracts from Geographia Generalis (1650). (Çev: E. C. Volkmann) M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenus (1622-1650) içinde* (289-321. ss.). Brill Press.
- Vermij, R. (2007). Varenus and the world of learning in the Dutch Republic, M. Schuchard (Ed.), *Bernhard Varenus (1622-1650) içinde* (99-115. ss.), Brill Press.
- Warntz, W. (1989). Newton, the Newtonians, and the Geographia Generalis Varenii. *Annals of the Association of American Geographers*, 79(2), 165-191.
- Yavan, N. (2014). Batı coğrafya geleneği üzerine. E. Bekaroğlu, Ö. Ali Rıza (Ed.), *Bir Disiplinin İç Dünyası: Modern Türk Coğrafyası Üzerine Söyleşiler içinde* (17-51. ss.), İdil Yayıncılık.
- Yıldırım, A & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

The Western geographic tradition consists of various periods. In the West, influenced by geographical discoveries and the flow of information from the East, the Renaissance and the Enlightenment movements began. Since these movements were fundamentally based on geographical discoveries, geography has always been given special importance throughout this period. It would be an accurate approach to distinguish this phase as the Pre-Classical Period, as Hartshorne (1939) noted, in preparation for the more professional Classical and Modern periods. Although this era began with Keckermann the prominent geographers were Varenus and Kant. The aim of this study is to introduce the Pre-Classical Period to the Turkish literature and to unveil the life stories of Varenus and Kant, along with their contributions to academic geography. This is important because the works produced during this period played a crucial role in paving the way for geography's development as an academic discipline. In this study, qualitative research methods such as life history, source scanning, and document analysis have been employed. Research related to the examined period and figures was accessed through databases such as Google Scholar, YÖK Thesis, YÖK Academic, JStor, and Academia.

The aim of the study is to answer the following questions:

- *What are the boundaries and general characteristics of the Pre-classical Period in the tradition of Western geography?*
- *How was the understanding of geography during the Pre-classical Period? What were the lives, works, and contributions to geography of Varenus and Kant?*
- *What is the role and significance of Varenus and Kant in contemporary geographical understanding?*

*One of the most significant figures of the time, Varenus systematically classified the science of geography and provided a regional case study. He argued that geography should emphasise its mathematical aspects, focusing on laws, while not neglecting its regional dimension. He called for strengthening the universal laws produced by geography, aligning with a scientific understanding akin to the positivist approach of the Modern Geographical Period, consistent with a nomothetic framework. The tendency to divide geography into two parts, evident in his most important work, *Geographia Generalis*, reflects a broader trend of the era. In his work, Varenus distinguishes geography from other sciences by outlining its general principles and methodology. Although he is thought not to be religious, he is defined as a devout philosopher of nature.*

Kant wrote about physical geography. He framed the concept of physical geography by including humans as part of the Earth's surface. In fact, Kant views humans not only as a feature contained by the Earth, but also as one of five fundamental factors influencing changes on the planet (Hartshorne, 1939). He emphasised the uniqueness of places, advocating for the analysis of regions and asserting that spatial differentiation constitutes the essence of geography. In modern terms, he argued that geography should be idiographic. Yavan (2014) highlights three contributions Kant made to the science of geography: first, by attributing special importance to space and time, he established the ontological and theoretical foundation of regional geography; second, he categorised geography into subfields such as physical, mathematical, political, and commercial geography; third, he delineated the scientific boundaries of geography by distinguishing between cosmography, chorography, and topography. A correction is needed regarding the third point: according to Kant, the description of a place is termed topography, the description of a region is known as chorography, and the description of the entire world is geography (Hartshorne, 1939). The emphasis he placed on perception in his understanding of space contributes to the development of behavioural geography, which can be regarded as a fourth point, while the evolution of critical geography through his critical philosophy can be identified as a fifth point.